

NAUCZAĆ (628) *vb impf*

Oba a jasne (w tym w pierwszym 11 r. błędne znakowanie).

inf nauczać (81). ◇ *praes 1 sg* nauczam (18). ◇ *2 sg* nauczasz (11). ◇ *3 sg* nauczają (164). ◇ *1 pl* nauczamy (6). ◇ *2 pl* nauczacie (1). ◇ *3 pl* nauczają (49). ◇ *praet 1 sg m* nauczalem, -em, -m nauczal (8). ◇ *2 sg m* -ś nauczal (4). *f* -ś nauczala (1). ◇ *3 sg m* nauczal (119). *f* nauczala (2). ◇ *1 pl m pers* -smy nauczali (1). ◇ *3 pl m pers* nauczali (29). *subst* nauczaly (1). ◇ *fut 1 sg m* będę nauczal (2). *f* będę nauczala (1). ◇ *2 sg m* będziesz nauczal (1) *BibRadz*, nauczać będziesz (1) *SkarŻyw*. ◇ *3 sg m* będzie nauczal (1). *f* będzie nauczala (2). ◇ *3 pl m pers* nauczać będą (1). ◇ *imp 1 sg* niech nauczam (1). ◇ *2 sg* nauczaj (9). ◇ *2 pl* nauczajcie (4). ◇ *con 1 sg m* bych nauczal (1). ◇ *3 sg m* by nauczal (19). ◇ *2 pl m pers* byście nauczali (1). ◇ *3 pl m pers* by nauczali (14). *subst* by nauczaly (1). ◇ *impers praes* nauczają się (4). ◇ *praet* nauczano (5); -ano (4), -(a)no (1). ◇ *con* by nauczano (1). ◇ *part praes act* nauczając (64).

Sł stp, Cn notuje, *Linde XVI* (jeden z niżej notowanych przykładów) – *XVII* (z *Cn*) – *XVIII w. s.v. nauczyć*.

1. *Mówić, pisać lub zachowywać się tak, by ktoś coś umiał, znał prawdę lub wiedział jak postępować [wyraża czynność kilkakrotnie powtarzaną lub jednokrotną aktualną]; docere Miech, PolAnt, Vulg, Mącz, Modrz, Cn; edocere Miech, Mącz, Cn; instruere HistAl, Mącz, Cn; instituere Mącz, Calep, Cn; erudire, imbuere, perdocere, praecipere, tradere Mącz, Cn; monere PolAnt; assuefacere, inculcare, informare, praemonstrare, regere ingenium alicuius Mącz; catechizare, praedicare Vulg; addocere, formare, instillare, peritum facere Cn* (620) : *FalZioł* II 19d, V 30v; *RejKup* f5v; *Inculcare puero praecepta grammaticae, Włámowác dziecię w Grammatikę. Częłto náuczác y przypomínac dziecięciu naukę Grammatiki Mącz* 31b; *Doceo, Vczę/ Náuczam. Mącz* 93b, 31b, 93b [2 r.], 116d, 134b, 165d (13); *Calep* 545b; *SkarKaz* 42b *marg.*

nauczać kogo (A) (41), (G) (5), (A a. G) (76) [*w tym: pl a. coll* (68)] (122): *Nauczay lyna twego zmlodołci vczac go dobrze dzyalac. March¹* A3v; *Kto się czego nie vczył/ niemoze inego náuczác. BierEz* L2v; *Rodzicy wielki grzech máia/ Iz swych dzieci nie náuczaią. BierEz* L4v; *OpecŻyw* 168v; *HistJóz* E3v; *MiechGlab* 87; *March³* V2; *RejPs* 32v; *A przeto bądzie wdzięczni wżilci tego/ zelcie dołtaly pyłma polskiego. Ktore abyłcie wżilci czytali/ y dziatki łwe nauczali. SeklKat* A5; *RejKup* b6v, p2; *HistAl* K2; *KromRozm II* e3; *GliczKsiąż* E6v, F5v; *KrowObr* 3v, 206v, 223; *RejWiz* 107v; *Leop* *B4v, 1.*Joann* 2/27; *RejZwierz* 121; *BibRadz Ex* 18/20, 2.*Par* 19 *arg*, *Prov* 9/9, *Is* 48/17, *Eccli* 45/20; *BielKron* 12v, 31, 46, 63, 78v, 115v, 151v; *KochSat* B2v; *KwiatKsiąż* P; *Mącz* 349c, 423a; *LeovPrzep* b2v; *GórnDworz* Kk7v, Kk8; *HistRzym* [89], 123v; *RejPos* 144v, 31 lv, 314; *RejPosWiecz²* 90v; *Iedno tego potrzebá/ by kázda łłuchála/ Iáko nas miła mátká będzie náuczála. BielSat* L3v; *BielSpr* 4, 26, 64; *Y to w Kościele zawnze zachowano było/ áby ludzie prołte ná łpowiedzi náuczano. WujJud* 224, A7; *BudBib Ps* 118/135, *Eccli* 30/3; *BialKaz* 14; *Y to też przyznawam/ iz to ielt prołtłza wiára [...] ták o Bogu [...] wierzyć y vczył/ niż ták iáko nas przedtym vczono: y iákołmy my też drugich náuczáli. CzechRozm* 65v; *nie będzie wiecey [...] brát brátá náuczal CzechRozm* 111, 6v, 87v, 89v, 93, 109 (12); *SkarJedn* 295; *SkarŻyw* 13, 57, 142, 195, 269 (12); *KochPhaen* 5; *WerKaz* 287; *BielSjem* 26; *ZawJeft* 40; *Phil* G; *KochFrag* 16; *LatHar* 77, 95, 327; *WujNT przedm* 36, *Matth* 23 *arg*, *Mar* 8/31, *Gal* 6/6, Aaaaaa2; *SarnStat* 60; *SiebRozmysł* E4; *SkarKaz* 39a, 42b, 206a, 279a,

b (8); *SkarKazSej* 658a, 660a, 671b, 678a, 691a, 697b [2 r.]; *KlonFlis* G3. Cf *nauczać kogo czemu; kogo na co; kogo czym; kogo w czym*.

nauczać co [„ręce”, „palce”] (1): *SkarKaz* 609b cf *W przen*.

nauczać co a. czego [żywotne; o czynnościach bezsensownych] (2): *BielKron* 458; Iákoby Gilá nauczał ná wíparze/ Kto ízalonego mądrą rzeczą karze. *RejZwierc* 215.

nauczać kogo czemu (1): Ten Seth był ípráwiedliwy y fwoie potomki dobrym obyczáiom nauczał *BielKron* 3v.

nauczać kogo na co (2): ze dwunálcia pánicow ktore on íobie wybrał y ná íwá wolą nauczał *HistAl* Bv; *GliczKsiąż* Ev.

nauczać kogo czym (4): Demonstrativum genus scribendi, Wy wodny obyczay pífánia/ którym naucząmy słuchácze *Mącz* 231d; *SkarŻyw* 142. Cf »słowy nauczać«, »upominanim nauczać«.

nauczać kogo w czym (2): Ktore⁸⁰ [*Chrystusa*] my przepowiedamy/ vpomináiąc káždego człówieká/ y nauczáiąc káždego człówieká we wízelákicy mądrości *WujNT Col* 1/28. Cf »nauczać w wierze«.

nauczać czego [w tym: kogo (30)] (36): Oto iá flę k wám [...] míftrze ktorzyby przyrodzonégo pífma nauczáli. *OpecŻyw* 77; *GliczKsiąż* F5v; *KrowObr* 206v; *BibRadz Ex* 18/20, *Is* 48/17, *Eccli* 45/20[21], *Luc* 11 arg; *BielKron* 63; *KochSat* B2v; *KwiatKsiąż* O; *Mącz* 44Ib; bo nieták Cnot iáko zdrowia teraz naucząmy. *SienLek* 11; *LeovPrzep* b2v; *HistRzym* 123v; *BudBib Ps* 118/135; *CzechRozm* 93, 110; *SkarŻyw* 13, 57, 470; *KochPhaen* 5; *ZawJeft* 40; *KochFrag* 16; *LatHar* 95; *WujNT przedm* 36, 37, *Matth* 23 arg, Aaaaaav; *SkarKaz* 486a; Co íię v nas ízczeńliwiey dzieie/ gdy díateczek praw Bożych ná dwu tablicách pífánych naucząmy *SkarKazSej* 697b, 697b marg; *KlonFlis* G3. Cf »wiary nauczać«.

nauczać do czego (2): *BiałKaz* I4 cf »ćwiczyć i nauczać«; *SkarKaz* 609b cf *W przen*.

nauczać ku czemu (1): Instituire atque erudire ad turpitudines, Ku złemu nauczáć. *Mącz* 413c.

nauczać co [„co”; = czego] (2): *GlabGad* G8; Co ítáfzy nauczáią zá íkárby chowaycie *BielKom* C3v.

nauczać o kim, o czym [w tym: kogo (2)] (4): *RejPosWiecz²* 90v; *CzechRozm* 205; O młódych dzieciách w zakonie wyćwiczoných/ nauczał: ífz nie tylko írogością y bíciem/ ále ludzkością/ miłostíą/ y íálkáwością ku dobremu wíedzeni być pomáłu á nie zpřetká máią. *SkarŻyw* 334; *SkarKaz* 579b.

cum inf [zawsze: kogo] (7): *March³* V2; Ieden bog cie nauczá cudzołóżyć/ drugi pić/ drugi íie íwárzyć *HistAl* K2; *RejZwierc* 121; *BielKron* 12v, 458; *CzechRozm* 6v; Pithágorás Sámius też ítąd wielką odnośi ílawę/ íz wprzod vcźniow íwych nauczał milczech niż mowić *Phil* G.

Ze zdaniem dopełnieniowym [w tym z zapowiednikami: tak (3), tego (3), to (1); zaimek pytajny (17), aby (15), iż, że (5), by (1), żeby ‘że’ (1); kogo (30)] (39): Też nauczá iáko íie bogáci máią rzádzić w bogacztwach íwoich. *WróbZólt* T3; *RejPs* 32v, 74; *RejRozm* 405; *RejKup* b6v, p2; *KromRozm II* e3; *GliczKsiąż* E6v; *KrowObr* 223; *BibRadz Is* 60 arg; *BielKron* 31, 78v; *RejPos* 144v, 311v, 314; míftrz go nauczáł/ iáko miał krok ítáwiác *BielSpr* 4, 16, 31v, 64; *BudBib I* 374b marg; *CzechRozm* 87v, 89v; *SkarJedn* 295; on ofóbliwie iáko kápłan boiazń Bożą wznówił/ nauczáiąc domu íwego/ iáko mieli íię kłániác P. Bogu y ofiáry czynić *SkarŻyw* 269, 142, 298, 334, 349, 482; *WerKaz* 287; *LatHar* 77,

327; *WujNT Mar* 8/31; *SiebRozmyśl* E4; Náuuczano ich dobrze tego iż Pan Bog wżędzie ielt/ mocą y obecnością łwoią *SkarKaz* 39a,)(2, 548a; *SkarKazSej* 658a, 678a.

Z przytoczeniem [w tym z zapowiednikami: tak (2), w ty słowa (1), temi słowy (1), mowiąc (1); kogo (3)] (7): *BierEz* F4; *GlabGad* Gv, G8; Náuuczłł potym bráćiey [...] mowiąc: łtrzelźcie fię ábyście niewiele łez wylewáli bo wzrok pľuią y głowę obraźaią. *SkarŻyw* 574, 195; *SkarKaz* 117b, 548a.

W połączeniach szeregowych (5): *OpecŻyw* 168v; Ná ktore wołanie [...] mądry łpowiednik/ ma go nieść ná łwych kolánách náuuczaiąc go kaźąc pokutę wľtáwiáiąc/ y wodźąc go do kościoła przez miłofierne wczynki. *HistRzym* [89]; *CzechRozm* 89v; O iáko to mocne do zgody łáncuchy y związki: iákobyľmy páná domá nie mieli/ ktory nas łáđzi/ karze/ náuuczłł/ á łpokoyny dom łwoy mieć chce. *SkarKazSej* 671b, 691a.

W charakterystycznych połączeniach: brata (braciej) náuuczłł (2), człowieka (4), domu swego, (jeden) drugiego (6), dzieci (dziatki, dziate(cze)k) (8), głupiego, inego (3), krole (krolow, W.K.M.) (3), księżą, lud, ludzi(e) (4), matkę, mądrogo, męże, oblubienice, pana (5), potomki (2), rodzice, sądzie, słuchacze, stare, syna (6), uczenie (uczniow) (4), zwolenniki, żydy; bojaźni bożej náuuczłł (2), do boju, cielesnych zabaw, cnot, dobrego (na dobre) (2), dobrym obyczajom, o dzieciach, ludzkości, w mądrości, (obyczaj) modlenia (się) (2), nauki [czego], pacierza, o picciu krwi, pieśni, pisma, pokory (2), powinności, o pożywaniu ciłł, praw (3), rozeznania [czego], rzeczy pożytecznych, do rzeczy rycerskich, sposobu modlitwy, sprawiedliwosci, stałosci, na swą wolą, świadectw, o tajemnicach boskich, ustaw (2), (do) wojny (2), zdrowia, ku złemu; gromieniem słow náuuczłł, łagodnościami; często(kroć) náuuczłł (2), czyście, dobrze, inaczej, jaśnie, miłosciwie (z miłosierdzim) (2), pilnie.

Zwroty: »słowy [kogo] náuuczłł« (1): Wierzyćie w Bogá y w mię wierźcie. Temi łłowy prawdziwy á nieomylny miłtrz náuuczłł nas: iż on ielt prławym Bogiem/ w ktorego Żydowie wierzyli. *SkarKaz* 548a.

»upominanim [kogo] náuuczłł« (1): iefli mię mátko miłuielz/ ieflić mię pierśiami łwemi karmiłł/ y vpominánim náuuczłłł: niezayrzy łławie moiey *SkarŻyw* 198.

»wiary, w wierze náuuczłł« = *imbuere elementis religionis Mqcz* [szyk zmienny] (4:1): tedy kapłani polźci, á nawięcey łłam krol ktory ięzik Litewłki wmiłł lud polpoliti pacierza y człłonkow wiary náuuczłłi [gens Lithuanorum ... de articulis fidei ... edocebatur] y krzcili. *MiechGlab* 87; Szczęgo miłłł ofobliwł krothofilę gdym go [osłł] kijem wzbierałł/ á wiary náuuczłłł Máchometowey. *BielKron* 458, 151v; *Mqcz* 40d; *SkarKaz* 550b.

Szeregi: »ćwiczyć i náuuczłł« (1): ktory go iulź nietyłł do poboźności Chrześcijáńłkiey. Ale teź do rzeczy Rycerłkich/ y łpraw rzeczy polpolitey potrzebnych/ ćwiczyłł/ y náuuczłłł *BiałKaz* 14.

»pisać i (albo) náuuczłł« (2): Wtorey obyczay łzykowánia łłárzy Rycyrze náydowáli być lepłzy náđ pirwłzy/ y piłłł to potomkom twoim y náuuczłłł *BielSpr* 20v, 31v.

»powiadać i náuuczłł« (1): czyni to z tym dokłádem/ że im iefłcze wiele powiadać y onych náuuczłłł miłłł *CzechRozm* 235.

»náuuczłł, (i) przykazywłł (a. przykazanie, a. rozkazanie dawać)« (3): *HistJóz* E3v; Praecipere, id est, instruere, Náuuczłłł y Przikazanie dáwłłł. *Mqcz* 36c; *SkarŻyw* 349.

»upominać (a. napominać) i (a, abo) náuuczłł« = *corripere et docere Vulg* [szyk 5:3] (8): Ekklezyáłtikus áłbo Sálomon barzo czyłłcye náuuczłłł y nápomina rodzice/ áby dzyecyom łłwym

zá dzyecińftwá fwey woley nie dopuścżáli *GliczKsiąż* E6v; *BibRadz* 2.Par 19 arg; *BielKron* 78v; *GórnDworz* Kk7v; *SkarJedn* 295; *WujNT Col* 1/28; Náucałem y vpominał Páná fwego/ [...] áby ciebie znał Bogá fwego *SkarKaz*)(2, 279b. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

W przen (2) : Podroflą [*córkę*] náucałi/ więcey duiznego rzemioflá/ nízli ćielefnych [...] zabaw. *SkarŻyw* 13; Błogośławiony P. Bog moy/ ktory náuca ręce moię do woyny/ y pálce moię do boiu. *SkarKaz* 609b.

Przen (15) :

nauczać kogo czego (1): iáko nas tego náucaziá Kłyęgi piąte Moyzełzowe w ty fłowá: Nápiśał Zakón ten Moyz: y dał go káplanom *BiałKat* 33v.

nauczać kogo cum inf (1): Ieden go też pytał czoby mu iego mądrość pomagála, odpowiedział, ze wżitkimi ludzmi náucaćmie vmieć mowić. *BielŻyw* 57.

Ze zdaniem dopełnieniowym (1): Yáko thedy máyá fie wtym fprawowác/ bárzo łacno náuca y pińmo y rozum łam. *GliczKsiąż* C7.

Z przytoczeniem (1): *BiałKat* 33v cf *nauczać kogo czego*.

a) Oświecać (o Bogu i Duchu Św) (12) :

nauczać kogo, co (2), *kogo* (*G a. A*) (6) (8): *RejPs* 36; *RejPosWstaw* 21v; *CzechRozm* 216; Iáko Duch S. náuca o wiarę poimánych. *WujNT* 248 marg, 63, 366, Yyyyy2v. Cf *nauczać co w czym*.

nauczać co w czym (1): Bo na modlitwie duch fwięty bywá dáwán/ ktoryż we wfytkim dobrym náuca duffę. *OpecŻyw* 54.

nauczać czego [w tym: kogo (3)] (4): *CzechRozm* 216; Duch S. w kościele náuca wfzytkie⁶⁰. *WujNT Ioann* 14 arg. Cf *Zwrot*.

Ze zdaniem dopełnieniowym [zawsze zaimek pytajny; w tym: kogo (1)] (3): Bowiem ty ftwego fwiętego miłofierdzia [...] wyśtępane łáfkáwie náucałz ktorem kftátem by fie fluffnie mogli náfwiećie obchodzić. *RejPs* 36, 36; *SeklKat* P3.

W połączeniach szeregowych (2): ducha wziętego od oycá/ hoynie wylał: ktoryby zawždy krewkościam ich dopomagał: náucał/ ná pámięc przywodził/ y do prawdy prowadził *CzechRozm* 221, 216.

Zwrot: »naucać prawdy« (2): Stąd widzimy/ iż nie łámym Apoftołom Duch S. był obiecány y dány/ żeby ich náucał wfzelkiey prawdy [...] ále y namieftnikom Apoftolłkim. *WujNT* 366, 63.

a. Publicznie głosić zasady wiary i moralności (lub pisać o tym w swych dziełach); nawracać; wygłaszać kazanie [ten odcień znaczeniowy charakteryzuje się nieobligatoryjnością dopełnień; bez dopełnień (142), tylko z dopełnieniem bliższym (67), tylko z dopełnieniem dalszym (157)] (419) : a tak tzały rok tajemnie náucał. *OpecŻyw* 39v, 51v, 66, 106v, 121v, 168v; *BielŻywGlab* nlb 14; *RejRozpr* A2v; *SeklKat* A4; *MurzHist* N2; *MurzNT Mar* 6/2, 6, 14/49, *Luc* 5/17, *Ioann* 8/20; *Diar* 70; *KrowObr* 129v; *Leop Mar* 6 arg, 6, *Luc* 23/5, *ZZ3v*; *BibRadz Luc* 5/17, *Act* 28 arg; *BielKron* 213v; *GrzegRóżn* D3; *BiałKat* 86; *WujJudConf* 42v, 174; *HistHel* A; *BudNT* v5v marg; vkałz profzę iákoby ty fłowá rozumiane być miały: iż choćiałz będą od Bogá dáni náucaćiele/ y náucać będą/ iednáć ieden drugiego vczýć nie będzie *CzechRozm* 111, 190; *ModrzBaz* 49, 67; *SkarJedn* 23, 283; záwždy fię potym ftárał/ áby iásnie á ku poięćiu pośpolitemu/ otworzyście á profto náucał.

SkarŻyw 86, 140, 299, 321, 456; PYtano Káznodzieie/ czemu to práłacie Nie ták łami żywiecie/ iáko náuczacie? *KochFr* 51; Chwaliłz iáko w twym zborze dobrze náuczaią/ A przedsię tam fię ciśniefz/ kędy rozdawaią. *KochFr* 103, 51; *WerKaz* 287; iam zázwdy náuczał w boźnicy/ y w Kościele/ gdzie fię wżyscy Zydowie zwykli fchodźić *LatHar* 730, [+9]v, 119, 132, 189, 201 (15); Niewiáfty náuczać nie máią. *WujNT* 724 *marg*; ATHENY miáfto Graeckie/ gdzie teź náuczał Páweł. *WujNT* Xxxxx2, *przedm* 31, 37 [2 r.], *Matth* 5/20[19], *Mar* 6/2, 6 (28); Y nie dla tego mowić kto ma z Nowochrzczęncy: iż kościoła nie potrzebá/ iż náłz Pan w polach náuczał *SkarKaz* 455b, 39a, 44a, 85a, 118b, 420a (11); *SkarKazSej* 661a, 682a.

nauczać kogo (A) (55), (G) (1), (A a. G) (50) [w tym: *pl a. coll* (97)] (106): *BierEz* F2v, G3v; *OpecŻyw* 42, 74, 75v, 92v, 115v, 171 [2 r.]; *OpecŻywSandR nlb* 3v; *TarDuch* B4 [3 r.]; *BielŻywGlab nlb* 14; *RejKup* x3v; *MurzHist* C3, H4, L4v, N3v; *MurzNT* 18v; *KrowObr* 158; *RejWiz* 181; *Leop Matth* 5/2, *Mar* 10/1, *Luc* 4/15, 31; Choć próżno będziefz náuczał lud ten/ á wżákoź idź á czyń dofyc posłufzeńftwu. *BibRadz* I 356b *marg*; *BielKron* 89, 165, 219v; *RejAp* 28v; *RejPos* 144v, 173v, 263v; *RejPosWiecz*² 91; *BiałKat* 208v, 256; *WujJud* 182, 207v, 247v; *WujJudConf* 86; *BudNT Mar* 2/13; ábo gdzie teź y onych náuczáli/ y ku fpolney wierze wzywáli? *CzechRozm* 235, 43, 76v, 92, 92v, 97 (10); *SkarJedn* 95, 321, 351; *SkarŻyw* 167, 189, 203, 211, [236] (11); *CzechEp* 52, 141, 248; *NiemObr* 88; *ReszList* 152; *PaprUp* D3; *LatHar* +7, [+11], +++, 121, 165, 188, 285; Idąc tedy náuczaycie wżytki narody *WujNT Matth* 28/19; Iáko ma náuczać ftarych y młodych/ męźów y białyhgłow *WujNT Tit* 2 *arg*, *Matth* 5/2, 20[19], 13/54, s. 56, *Matth* 8/20 (19); *SkarKaz*)(2, 40a, 275a, 580a; *SkarKazSej* 665a. Cf *nauczać kogo czemu; kogo w czym*.

nauczać kogo czemu (1): náuczaiąc fynty Izráelkie rzeczom poboźnym/ áby teź powiedali [kapłani]/ iż ktory nád wołá Bożá wykroczy vmrze. *BielKron* 36v.

nauczać kogo w czym (2): Tyś Apoftoły potwirdzał/ w tey náuce w ktorey Kryftus fám ich náuczał *ArtKanc* H15. Cf »nauczać w zakonie«.

nauczać czego [w tym: *kogo* (18)] (70): *OpecŻyw* 45; Iezu ienżes na gorze błogoflawieńftwa y cznot/ iftnych navczál. f. fie n. *TarDuch* B3v; *BielŻyw* 34; *MiechGlab* 20; *MurzHist* C4, D2, H4, M3v, T3; *MurzNT* 18v, 46, 199 *marg*; *KrowObr* 118v; *GrzegRóżn* II; *RejPos* 85v, 144v; *BiałKat* 248v; *WujJudConf* 42v, 107; *CzechRozm* 91v, 105v, 111v, 186v [2 r.], 188, 191v, 247v; *SkarŻyw* 292, 312, 452, 491; *CzechEp* 141, 211; *LatHar* +++, 188; *WujNT* 47, 1.Tim 6/2, s. 742; *SkarKaz* 550a; *SkarKazSej* 677b. Cf »nauczać ewanjelijej«, »prawdy nauczać«, »nauczać wiary«, *W przen* »drogi nauczać«.

nauczać co [w tym: *kogo* (1); „co”, „to” (11)] (17): *OpecŻyw* 92v, [123]; *MurzNT* 81; *BielKron* 144, 196; *BudNT* 1.Tim 4/11; *SkarJedn* 67, 159; Słowá z gorácości fercá Bogá miłuiącego wiele mogą gdy fię to czyni co fię náuczá. *SkarŻyw* 544 *marg*; *WujNT Mar* 4/2, 1.Tim 4/11; Lecz y Kálwiniſtowie y ci co fię Ewángeliki zowią/ z tego fłowá (Tego fłuchaycie) burzyć chcą wrzędy kościelne/ Koncylia/ Doktory/ fłuchác ich nie chcą/ iedno co Syn Boży mowi y náucza. *SkarKaz* 118a, 417a, 549b. Cf »nauczać słowa pańskie«, »nauczać wiarę«, *W przen* »drogę nauczać«.

nauczać czym [w tym: kogo (5)] (8): niepobożna to ieft a niewłydyliwa śmiałość twierdzić/ áby Apoštołowie Páńfcy inákłze rzeczy pićać mieli/ inákłzych głofem żywym^m nauczać. *WujJudConf* 42v; *LatHar* 121. Cf »nauczać słowy«, »usty nauczać«.

nauczać o kim, o czym [w tym: kogo (4)] (36): *MurzNT* 3v, 96; Sálomon fpokoyny/ y miły Páńfki/ obyczáíow popráwia/ o przyrodzeniu náucza *Leop* *B4v, *Ioann* 6 arg; *KuczbKat* 235; *WujJud* 207v; *CzechRozm* 235; *SkarJedn* 67; *SkarŻyw* 91, 92, 93 [2 r.], 120 [2 r.], 203 (18); *CzechEp* 209; *ReszList* 152; *LatHar* 124; *WujNT Act* 18/25; *SkarKaz* 117b, 156a, 243b, 276b, 312a, 634a.

cum inf [w tym: kogo (11)] (14): *OpecŻyw* 171; *TarDuch* B4 [2 r.]; *BielŻyw* 102; *GliczKsiąż* G8v; *BiałKat* 316; *CzechRozm* 92, 92v, 97; *CzechEp* 20, 52; Idąc tedy náuczayćie włytyki narody: [...] náuczáiąc ie chowác włytyko com wam przykazał. *WujNT Matth* 28/20, s. 186; *SkarKaz* 636a.

cum A cum inf (1): *GrzegRóżn* H cf »pokazowác i nauczać«.

Ze zdaniem dopełnieniowym [w tym z zapowiednikami: tak (6), tego (3), o tym (1), w tej rzeczy (1); iż, że (31), aby (5), zaimek pytajny (4), iżby, żeby (3); kogo (6)] (43): *OpecŻyw* 69; *KrowObr* 156v, 158; *BibRadz* II 37b marg; *GrzegRóżn* F4v; *RejAp* 28v; *BiałKat* 208v, 241, 246, 363v; A niechay też y tego Pleban nieopufzcza/ áby pilnie niemiał náuczác/ w iákich fpráwach ludzie Chrześcijáńfcy w Świętá cwiczyc się máią. *KuczbKat* 300, 140; *WujJud* 174, 214v; *WujJudConf* 80v; *CzechRozm* 43, 77v, 188v; *SkarJedn* 4, 6, 8, D4 [2 r.]; *SkarŻyw* 93, 99 [2 r.], 243, 321, 453, 456 [3 r.]; *LatHar* 133; *WujNT Act* 15/1, s. 517, 792; Lecz Pan náucza/ iż przyśięgác nie mamy aż z wielkiey potrzeby. *SkarKaz* 311b, 156a, 311b, 312a, 514a, 607a; *SkarKazSej* 686a.

Z przytoczeniem [w tym z zapowiednikami: tak (17), (tak(o)) mówiąc (7), tymi słowy (1), mowi náuczając (1); kogo (3)] (29): *OpecŻyw* 35, 45; Przeto tak nauczał. Nie kwap fie mówić fłuchaj wiele. *BielŻyw* 41, 39; *Leop Matth* 5/2; *RejPos* 263v; *BiałKat* 38v, 103v; *SkarJedn* 25, 67; *SkarŻyw* 91, 92, 93 [2 r.], 120 [2 r.], 320 (13); náuczał/ mówiąc im: Iż aż nie ieft napifano; Ze dom moy/ dom modlitwy będzie názwan *WujNT Mar* 11/17, *Matth* 5/2; *SkarKaz* 3b, 420a, 607b; *SkarKazSej* 669a.

W połączeniach szeregowych (10): *MurzNT* 111; Syria kroleństwo Azyey nafláchetnieyfe ná świecie/ ábowiem w niey fie Pan Kryłthus vrodził/ wychował/ kazał/ náuczał/ y vmárł. *BielKron* 264, 388; *WujJudConf* 86; *SkarŻyw* 203, 321, 599; *PaprUp* D3; *WujNT* 419; *SkarKazSej* 665a.

W przeciwstawieniach: »nauczać ... słuchać (3), uczyć się« [w tym: słuchać i uczyć się (1)] (3): Muřząc [...] iedni náuczác/ drudzy fłuchác y vczyc fię. *SkarKaz* 606a, 80b, 240a.

W charakterystycznych połączeniach: *nauczać* apostoły (2), *białychgłow*, *bracią*, *chrześcijany* (2), *doktory*, *drugich*, *inszych* (*insze*) (6), *lud* (4), *ludzi(e)* (*narod ludzki*) (13), *mężow*, *narody* (5), *pogany* (*pogaństwo*) (3), *prostaki*, *rzeszę*, *tluszcz* (2), *ucznie*, *zwolenniki*; *błogosławieństwa nauczać*, *o ceremonijach*, *o chlebie niebieskim*, *o chrzcie*, *o ciele*, *cnot*, *o dwu naturach*, *o induljencyjach*, *o jedności kościelnej*, *o Jezusie Chrystusie* (*o Panu Jezusie*) (2), *o jubileuszu*, *o krwi*, *o Mesyjaszu*, *nauki* (*naukę*) (4), *o pochodzeniu Ducha Św.*, *pokory*, *o postach*, *poznania Boga*, *o przyczynie świętych*, *o przyrodzeniu*, *rozkazania*, *rzeczom pobożnym*, *o sakramencie*, *sposobu zbawienia*, *ustaw*, *wolej Bożej*, *żywota duchownego*; *głosem żywym nauczać*, *kazaniem*, *pisaniem*; *cnotliwie nauczać*, *często* (2), *dobrze* (2), *dowodnie*, *inaczej* (3), *jaśnie* (2), *jawnie* (2), *jednako*, *otworzyście*, *pilnie* (*z pilnością*) (2), *prawdziwie* (*w prawdzie*) (8), *prosto*, *szczerze* (3), *szeroko* (3), *śmiele*, (*po*)*tajemnie* (3), *wolnie*, *znacznie* (2).

Zwroty: »nauczać ewangelijej, zakonu, słowa bożego, pisma świętego; nauczać słowa pańskie; nauczać w zakonie« = *docere verbum Domini PolAnt; docere verbum, Dei, evangelium praedicere Vulg* [szyk zmienny] (3:3:3:1;1;1): *OpecŻyw* 124; *BibRadz Act* 15/35; każdy śnich [doktorów luterskich] w fwoiey gołpodzie nauczał piłmá świętego *BielKron* 218v, 89, 144, 219v; *WujJudOonf* 151; *CzechRozm* 86v, 186; *WujNT Act* 18/11, 1.*Cor* 9/18; *SkarKaz* 40a.

»prawdy nauczać« [szyk zmienny] (4): przetożem przyśledł na ten świat/ abych świadetztwo dól prawdzie/ to tzuś bych nauczał prawdy *OpecŻyw* 120; *MurzHist* L4v; *BibRadz* I 351a marg; *ArcKanc* K10.

»nauczać [kogo] słowy (a. słowem)« [szyk zmienny] (4): A on otworzywfyzy vřtá fwoie náuczał ie temi flowy [*docebat eos dicens*]. Błogofławieni vbodzy Duchem *Leop Matth* 5/2; *RejPosWiecz*² 91; *CzechRozm* 247v; *SkarŻyw* 596.

»usty nauczać« (2): *SkarŻyw* 93; Tego cię y zakon ftóry/ y Chryftus Pan vřty fwemi Boskami náucza v Lukafzá S. w dzieśiátym. *LatHar* +++.

»nauczać wiary, na wiare, wiare« [szyk zmienny] (7:2:1): którą wiare pan Iefus nauczał w Ierufalem *WróbŻolt* Z4; *BielKron* 165, 214, 268v, 344v, 388, 432; *WujNT Act* 28 arg, s. 796; *SkarKaz* 276a.

Szeregi: »brzmieć i nauczać« (1): czćicie tego świętego/ ktory wkościele brzmi/ y náucza/ mówiąc: máiąc żony/ mieycie ie iáko niemáiący. *SkarŻyw* 454.

»kazać a (i, albo) nauczać« = *docere et evangelizare PolAnt* [szyk 9:5] (14): *OpecŻyw* 39v, 43, 120v; *BibRadz Act* 15/35; *BielKron* 84, 144, 165, 202, 214, 344v; bacząc iřz ten Ekwicyuřz/ żadnego święceniá kápłáńfkiego nie máiąc/ po miáfteczkach y wśiách náuczał/ y kazał: řzedł do niego y rzekł mu *SkarŻyw* 211, 213, 308 marg; *WujNT* Xxxxx4v. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.*].

»mówić i nauczać« = *docere et dicere, loqui et docere Vulg* [szyk 4:2] (6): był tamże oskarżon/ że i przeciwko infzem wymyślam ludzkim śmieie mówił i nauczał. *MurzHist* C2v; *CzechEp* 209; *WujNT Mar* 4/2, 9/31[30], *Act* 18/25; *SkarKaz* 118a.

»nauczać i napominać« = *docere et commovere a. exhortari Vulg* (3): Słowo Chriftufowe niechay mieřzka w was obfćicie z wřzeláką mądrością náuczáiąc/ y łámi fiebie nápominaiąc *NiemObr* 88, *WujNT* 1.*Tim* 6/2, *Col* 3/16. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»nawracać i nauczać« (1): Nié widzą iż Piotr S. naprzód pogány w Korneliuřie onym pogáninie náwracać y náuczać począł. *SkarJedn* 95.

»nauczać a (i) opowiedać (a. (prze)powiedać)« = *annuntiare et docere PolAnt; docere et evangelizare a. praecipere a. praedicare Vulg* [szyk 8:3] (11): *RejPos* 174v; Lecż Pan Chriftus rořkazał Zwolennikom fwoim/ áby náuczáli y opowiedáli Ewángeliá po wřzyřtkim świećie *WujJudConf* 49v; *BudNT* 1.*Tim* 4/11; *CzechRozm* 106v, 191v; *WujNT Matth* 4/23, 9/35, *Act* 5/42, 15/35, s. 655, 1.*Tim* 4/11. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»nauczać, (i, albo) pisać« [szyk 4:2] (3): *KrowObr* 156v; *BielKron* 196; *WujJudConf* 42v; *CzechRozm* 111; y vkazał fię im Moyzeřz y Heliařz/ ktorzy ná świećie tu żyiác o Meřfyářzu piřáli y náuczali. *SkarKaz* 117b; *SkarKazSej* 669a.

»pokazować i nauczać« (1): ábowiem wřzyřcy Prorocy/ Kryřtus y Apořtołowie/ iednořtáynie y prořto záfwe y wřzędzy pokazowáli y náuczáli iednego być Bogá *GrzegRóżn* H.

W przeni (11) : gdy [...] kościół mój/ y owce moją krwią odkupione nauczać/ bronić/ y przywozić
ie do wiecznego królestwa będzie. *SkarŻyw* 599.

Zwrot: »drogi, drogę nauczać« = *viam docere PolAnt*, *Vulg* [szyk zmienny] (9:1): Mistrzu wiemy
iżes prawdziwy/ a drogę bożą w prawdzie nauczałs *OpecŻyw* 74v, 74v; Bo niepatrzył na osobę
ludzką/ ale wprawdzie drogi boży nauczał. *MurzNT Mar* 12/14; *Leop Matth* 22/16; *BielKron* 84;
RejPos 250; *LatHar* 165; *WujNT Matth* 22/16, *Mar* 12/14, *Luc* 20/21.

Przeni (24) :

a) *Metonimicznie*: zawierać w sobie zasady wiary (podmiotem jest tekst lub ideologia) (17) : iako
naucza pobożne kazanie (kościelne) modlący się za bracia/ maia nadzieię/ iako ci którzy ją w
pielgrzymowaniu. *SkarŻyw* 456.

nauczać kogo (G a. A) (6): *KromRozm II* a4v; *BibRadz* *6v; *CzechEp* 248; Owo tu żyjąc/ żołnierką
fluzym/ iako nas pismo S. naucza *LatHar* 576, 76; *SkarKazSej* 687a.

nauczać czego [w tym: kogo (2)] (6): *LatHar* 76; Bo zowie się drugdy (prawiedliwością zakon
wzytek Boży piány/ który (prawiedliwości) naucza. *SkarKaz* 310a, 310a marg; *SkarKazSej* 686b [2
r.], 687a.

nauczać co (1): Bo oni na zwierzchnych tyło wczynkach pokładali dobroć y (prawiedliwość
fwoię/ gdy zwierzchnie to czynili/ co zakon Boży v Moyzełzą nauczał. *SkarKaz* 310a.

*Ze zdaniem dopełnieniowym [w tym z zapowiednikiem: tego (1); iż(e) (2), aby (1), zaimek pytajny (1);
kogo (3)] (4)*: *KromRozm II* a4v; *BibRadz* *6v; A iż go (to ielt syna) Bog oćiec wczynił wczesnikiem
królestwa/ pozwalając mu maiefatu Królewkiego (tolca/ tego nas prorocstwo naucza. Rzekł pan panu
mojemu/ siądź po prawicy moiej etc. *CzechEp* 248; *SkarKazSej* 687a.

Z przytoczeniem [w tym z zapowiednikiem: tak (1)] (4): *SkarKaz* 549a; Y Pśalm naucza: (Początek
mądrości/ boiażń Boża.) *SkarKazSej* 661a, 661b [2 r.].

b) *Być twórcą nauki głoszonej przez przedstawicieli Kościoła (o Bogu, Chrystusie, Duchu Św.) (7)* :
Nadzieie żadney do zbawienia mieć nie może/ kto się wiedzny Korabiu Piotrowym nie wiezie: w
ktorym Chrystus naucza *SkarJedn* 368, 284.

nauczać kogo (A) (1), (G a. A) (2) (3): *RejPosWstaw* 21v; tak y tu przy tym wtorym wezwaniu w
taimniece na sieciach y łowieniu ryb dał znać Pan Iezus/ iako wiele ludzi zagarnąc: a iż z iego łodki
nigdy niepograżoney Pan Iezus nauczać ludzie miał. *SkarŻyw* 596. *Cf* *nauczać kogo czego*.

nauczać kogo czego (1): rączże nam y wiary/ y nadzieiej/ y miłości twej Bołkiej przyczynić
(ktorey nas w zakonie twym niepokalanym nauczał) *LatHar* 636.

Ze zdaniem dopełnieniowym (1): okazała się łalka Boża zbawienna wzytkim ludziom/ ktora
nas naucza/ abyśmy się zaprzawży niepobożności/ [...] trzewie y (prawiedliwie) a pobożnie żyli
RejPosWstaw 21v.

W połączeniu szeregowym (1): tak w kościele (wym) wzytko Chrystus y Duch iego przez wżędniki
y posłanice (woie) (prawuie) naucza/ rządzi *SkarJedn* 57.

Szereg: »mówić i nauczać« (1): ktore [słowo] włożył w wita [...] Apóstołow y potomkow ich/ y w
kościół (woy) y Koncylia y Doktory/ w których zawždy Chrystus [...] mowi y naucza *SkarKaz* 118b.

α. *W wypowiedziach zawierających sąd o nieprawdziwości (11)*: Nifiedział też [Pan Jezus] na łtoczuzarazonym zle nauczaiąc. *WróbŻółt B*.

nauczać kogo (G a. A) czego (2): IEft w tym Pfalmie iákoby sfukanie náuczycielow fáłfzywych/ktorzy od náuk Páńfkich do wymyflów ludzkich odftępnia/ fnow á báśni ich náuczaiąc. *LubPs C3v; ArtKanc Q3*.

nauczać czego (4): A wżákoż ty rozruzałz boiazń y krociłz rzecz przed Bogiem. Bo náuczaią niepráwości wltá twoie/ á obierałz ięzyk przewrotnych. *BudBib Iob 15/5; SkarKaz 418a. Cf nauczać kogo czego*.

nauczać czym [= przytaczając co] (1): Iefzcze y drugi bład tych omylnikow obalamy z tych flów P. Iezuflowych: (W domu Oycá mego wiele ieft miełzkánia:) ktorým náuczaić chcą/ iż tu ná ziemi wlyfscy w fpráwiedliwości iednácy *SkarKaz 549a*.

nauczać o kim, o czym (2): O ktorým dofyc wczynieniu Chriftuflowym/ zle wyrozumiánym/ Antichrifł Pan Rzymfki/ iż grubie y fprofnie z dawná náuczaił *CzechRozm 220; SkarJedn 392*.

cum A cum inf (1): ktory proftęgo człowieká być z Máryey národzonego fáłfzywie náuczaił *SkarJedn 391*.

Ze zdaniem dopełnieniowym [w tym: iż (2), zaimék pytańy (1)] (3): *WujJudConf 80; SkarKaz 549a*; y teraz fá takie miedzy Lutry y Ewángeliki błędy/ ktore náuczaią/ iż wrzędnik/ krol/ ábo ftároftá w grzechu śmiertelnym będąc/ wrząd tráci *SkarKazSej 686b*.

Szereg: »nauczać i pisać« (1): wftąpił ná też mizerná Stolicę Eutychiusz/ ktory o zmartwychwftaniu ciał náłznych/ błędlie náuczaił/ y Księgi piłł *SkarJedn 392*.

b. *Zachowywać się w określony sposób, aby dać przykład właściwego postępowania (16)* :

nauczać kogo (A) (2), (G a. A) (5) (7): a iako lafkawie/ tzudnie/ ij milofciwie przywodzi wcznie ku wczynom milofiernym ij ku tznotliwym/ aby tako dzialaiątz/ drugie náuczaił. *OpecŻyw 42v, 99v, 169; SkarŻyw 3; LatHar 189; WujNT 155; SkarKaz 515a*.

nauczać czego [w tym: kogo (3)] (6): Chryftus posłufzeńftwá náucza. *SkarŻyw 3 marg, 3; LatHar 189 [3 r.]; SkarKaz 515a*.

nauczać czym [w tym: kogo (2)] (3): y prędzey fie da poiąć y wmović zdrowe o Bogu y rzeczách Bołkich kazanie/ y wdátnieyfzem ftanie od tych ktorzy nie ták ięzykiem iáko żywotem náuczaią. *SkarŻyw A3; SkarKaz 515a. Cf Zwrot*.

cum inf (1): Pan Chriflus wiele rzeczy dotknieniem fáym czynił: náuczaiąc nas nie gárdzić dotykanim fię y przykládáním zwierzchnim rzeczy świętych *WujNT 155*.

Ze zdaniem dopełnieniowym [w tym z zapowiednikiem: w tym (1); zawsze: aby] (2): Modli fie dobry pałtyrz za owieczki fwé/ [...] náuczaiątz abychmy fie zawždy modlili/ nietylko przyklade^m/ cze^{go} nás wczyl/ ale ij flowé mowiątz. *OpecŻyw 53v, 169*.

W charakterystycznych połączeniach: drugie nauczać, nieroztropne; duchownego obrzezania nauczać, pokory, posłuszeństwa (2); rzeczq [= przykładem] nauczać, żywotem.

Zwrot: »przykładem nauczać« (1): Ale przedfię ciebie wierny Nowego/ zakonu Chrześciáninie/ przykládem fwym posłufzeńftwá y duchownego obrzezánia náucza *SkarŻyw 3*.

Przen: Metonimicznie: zawierać przykład właściwego postępowania (podmiotem jest tekst) (4) :

nauczać kogo (1): Trzecie rozmyślanijé żywota Iezuła milégo/ nauczá nás czego fie mámy wiarowatz/ a czego nalladowatz *OpecŻywPrzedm C3v*.

cum inf (2): Rzekłem naprzód/ iż rozmyślanie żywota Iezuła miłego/ nauczá niedbacz cielesnych ij zdrádných roskofsy albo kochaniá *OpecŻywPrzedm C3, C3v*.

Ze zdaniem dopełnieniowym [zawsze: zaimek pytajny; w tym: kogo (1)] (2): Nauczá téż tzo człowiek má czynitz/ a czego fie má wiarowatz. *OpecŻywPrzedm C3, C3v*.

2. Mówić do kogoś, jak się ma zachować w danej sytuacji (6) :

nauczać kogo (A) (2), (G a. A) (2) (4): *RejFig Bbv, Dd8*; *SOTer Papież s Kámpániey/ ten wstáwił małżeństwo iedno przez káplaná dawać ná iáwnym mieyfeu/ przy ktorým wstáwił dwie stáre żony stáć/ áby nowej małżonki strzegły á nauczáły iá by w czym nie pochybiła. BielKron 150; RejPos 311.*

Ze zdaniem dopełnieniowym [w tym z zapowiednikami: tak (1), tego (1); zaimek pytajny (2), aby (1), by (1); kogo (3)] (4): *RejFig Dd8; BielKron 150; Sequester item, Yednacz [...]/ téż ten który wyrozumiawszy dobrze rzecz sádowná powodney stroney/ bierze yá ná fię á przed prokuratorem przedkláda y naucza yáko yá sáprawowác á czego fie dzierzeć ma. Mqcz 384c; RejPos 311.*

Z przytoczeniem (1): *TEnże go téż nauczáł/ chcelzi z niey [świnie] koniká/ Tureckiego wczynić/ y inochodniká. Wfiádzże ná nię á świeże gowno weźmi w zęby / Toć poydzie łeb podnioślzzy sáma nie zwie kędy. RejFig Bbv.*

Przen: Metonimicznie: zawierać wskazówkę, co należy zrobić (podmiotem jest tekst) [z przytoczeniem] (1) : *Tyż litery nauczáia/ Ktore táki wykład máia/ Day Krolowi Dyonizemu/ Skarb złoty co służy iemu BierEz E3.*

3. Udzielać wyjaśnień [komu] (1) : *Y Odpowiedział Iehowá Iiowowi z wichru/ á rzekł. [...] pytać cię będę/ á ty mi pokázuy [facies scire me; odpowiaday mi. WujBib] (marg) Albo nauczay. (-) BudBib Iob 38/3.*

*** Bez wystarczającego kontekstu (1) : *Ktore słowo [Torach]/ idzie z fundámentu swego Iárách to iest nauczáł. CzechRozm 92v.*

Synonimy: 1.a. kazać, nawracać, opowiedać, przepowiedać; 2. przykazować.

Formacje współrdzenne cf UCZYĆ.

Cf NAUCZAJĄCY, NAUCZANIE, NAUCZANY